

3. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 23.10.2024).

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 23.10.2024).

5. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.10.2024).

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 23.10.2024).

7. Бабіч Д. С. До питання сутності та меж застосування преюдиціальних фактів у процесі доказування в кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 582–588.

8. Проданик І. В. Процесуально-правові засади провадження у справах про взаємопов'язані злочини : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2017. 230 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-9>

РОЛЬ КЛАСИЧНОГО ПСИХОАНАЛІЗУ В ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ ФЕНОМЕНІВ

Митрофанов Ігор Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Розбудовуючи теорію психоаналізу, Зигмунд Фрейд (австрійський лікар і психолог) шукає аргументи щодо її захисту в будь-яких галузях знання: археології, етнографії, історії, лінгвістиці, релігієзнавстві, філософії, праві, мистецтві. І навпроти, випробовуючи психоаналіз у дії, З. Фрейд детально досліджує сутність соціальних зв'язків і конфліктів, проблеми влади, права, справедливості, війни. Не побувавши єдиної політичної теорії (це завдання він і не ставив перед

собою), З. Фрейд здійснив у відомому сенсі набагато більше – відкрив новітній, по-своєму всеосяжний метод вивчення соціально-політичних феноменів. Найяскравіше його політичні та правові погляди представлені в таких роботах, як «Масова психологія й аналіз людського «Я», «Тотем і табу», «Невдоволення культурою», «Чому війна?», «Вступ до психоаналізу».

Психоаналіз (термін уведений З. Фрейдом у 1896 році) розуміється, як: 1) метод психологічного дослідження несвідомих психічних процесів; 2) метод лікування невротичних захворювань; 3) психологічна теорія про будову та функціонування психічного апарата людини. Психіка індивіда є динамічною системою, основним змістом якої визнається конфлікт свідомості з несвідомими потягами. У конкретнішому плані структура психіки вміщує три елементи: Я (Ego), Воно (Id) і Понад-Я (Super-ego, нім. das Über-Ich). Я – це свідомо частина психіки людини, яка прагне пізнавати об'єктивний світ, пристосуватися до нього й як посередник погодити вимоги реальності з несвідомими потягами. Воно – своєрідний резервуар несвідомих потягів, під впливом яких людина завжди випробовує бажання одержувати задоволення. Понад-Я так само є несвідомою складовою частиною психіки, що вміщує вихідні від соціуму заборони, вважається внутрішнім цензором (совістю/сумлінням).

Однією з центральних категорій психоаналізу є так званий едіпів комплекс (при цьому З. Фрейд використовував давньогрецький міф про те, як фіванський цар Едіп всупереч своїй волі вбиває батька й одружується на матері), який припускає еротичний потяг дитини до батька протилежної статі та ненависть до батька власної статі. Поступово, з віком, цей потяг переміщується в підсвідомість та повертається в свідомість у вигляді почуття вини, яке, на думку З. Фрейда, відіграє величезну роль в соціалізації особистості та придушенні в ній анти-соціальних схильностей.

Найважливішу роль в розумінні соціальних процесів З. Фрейд відводить сконструйованій ним «науковій гіпотезі» про первісну орду. Основою об'єднання людей в колективи є, за З. Фрейдом, сексуальний інстинкт і інстинкт руйнування (Ерот (Ерос у давньогрецькій міфології – бог кохання, Амур – в римській міфології), потяг до життя, і Танат (Танатос (Гадес) – бог смерті), потяг до смерті). Сексуальна енергія, зустрічаючи на своєму шляху до мети (генітальне задоволення) перешкоди у вигляді заборон, загальмовується та дифузії, переростаючи в потребу тривалого дружельюбного спілкування з людьми. З іншого боку, природна агресивність індивідів, прагнучи задовольнити себе, знаходить якийсь зовнішній об'єкт і наділяє його рисами ворога, якого необхідно знищити. Наявність загального ворога робить ще

міцніше узи колективу. Саме цим, уважає З. Фрейд, пояснюється ворожнеча між класами, націями, церквами, державами. Він також стверджує, що гетеросексуальне кохання багато в чому сприяло подоланню меж, виконуючи важливу культурну функцію, тоді як гомосексуальна любов стимулювала зв'язки всередині людських колективів.

Глибинна психологічна структура сучасних цивілізованих суспільств, уважає З. Фрейд, залишилася незмінною із часів первісної орди (родини), що особливо яскраво проявляється в екстремальних ситуаціях (війна, масові безладдя). Людські маси, що прийшли до руху внаслідок яких-небудь надзвичайних подій, – це й є, з погляду З. Фрейда, реанімованою первісною ордою. У збудженому стані маси вимагають ілюзій, а не істини, їм властиве прагнення до регресії (ослаблення інтелектуальної діяльності, ефективність, відсутність затримання при переході від емоцій до дії). Маса створює в людині враження необмеженої потуги та непереборної небезпеки, вона стає для неї вищим авторитетом, який звільняє індивіда від заборон і пробуджує в неї первинні інстинкти. Головною особливістю маси є наявність вождя, з яким маса ототожнюється, вбачає в ньому свій ідеал, основну персоніфіковану ідею. Вождь маси – це воскреслий батько первісної орди, якому слід поклонятися. Індивіди почувають себе пов'язаними любов'ю до вождя-батька та один до одного. Грунтуючись на логіці З. Фрейда, можна зробити висновок, що людські співтовариства скріплюються винятково за рахунок регресії (повної або часткової) до первісного стану, а самі владні відносини є не чим іншим, як нескінченним відтворенням ієрархічних взаємовідносин батька та синів доісторичної орди. Особистість, підкоряючись владі, представленою вождем, несвідомо прагне до ототожнення себе із владою, розчинення в ній.

Узвичаєні демократичні інституції уявляються З. Фрейдом найважливішими досягненнями людства в його сходженні від первісного стану до цивілізованого суспільства, розуміються в контексті психоаналізу. Для нього ліберальний соціальний порядок є насамперед результатом боротьби суспільства з первинними потягами індивідів. У цьому аспекті З. Фрейд високо оцінює право, яке, як він уважає, виростає з насильства. На початку, після вбивства батька, в первісній орді панує право сильного, що позбавляє всіх і кожного безпеки. Але поступово інстинкт самозбереження (елемент Еросу) бере гору, суспільство встановлює заборону на вбивство з боку окремих індивідів і привласнює це повноваження собі. Перехід насильства від однієї людини до суспільства означав, за З. Фрейдом, народження права – примусової нормативної системи, що пригнічує всіх без винятку індивідів.

З. Фрейд дає своє трактування природи соціальних конфліктів. З його погляду, основою соціальної диференціації є особливості

психологічної конституції людини. Племена та раси з найсильнішою енергією потягів (а отже, і з підвищеною агресивністю) підкоряли собі більш слабких – так формувалися пануючі еліти. Ослаблення потягів у керівних класів призвело їх до деградації та заміни новою елітою. Саме цим З. Фрейд пояснює падіння багатьох монархічних прізвиськ у Європі, зокрема в Росії. Однак, незважаючи на об'єктивний, з погляду З. Фрейда, характер соціальної диференціації, він не схильний виправдовувати значний розрив у рівні життя різних класів. Незадоволеність потягів пригноблених шарів суспільства неминуче народжує в них почуття потоптаної справедливості та ворожості до пануючої еліти, що чревате ліквідацією такого соціального порядку. У той же час З. Фрейд досить скептично ставиться до революцій, які, на його думку, є соціальним проявом едіпова комплексу, більш масштабним відтворенням споконвічного бунту синів (підвладних) проти батька (влади). Після повалення неугодного режиму в повсталих масах з'являється каяття та почуття вини за вчинене, що стає потужним стимулом для організації політичного порядку, багато в чому подібного з раніше скасованим. Немінливий психологічний стереотип політичної поведінки робить, за З. Фрейдом, малоперспективними спроби радикального перетворення суспільства.

Для ілюстрації своїх загальносоціологічних висновків З. Фрейд нерідко звертався до подій в Радянській Росії. З одного боку, він схвалював практику боротьби проти майнової нерівності й антирелігійну діяльність більшовиків. Але з іншого боку – вважав глибокою оманною положення про те, що усунення соціальних конфліктів пов'язане з ліквідацією приватної власності: власність є лише знаряддям людської агресії, з її скасуванням потяги не зникають, а тільки змінюють форму свого прояву. З погляду З. Фрейда, в Росії, в якій образ ворога відіграв найважливішу роль в конституюванні нової влади, після насильницького скинення буржуазії почнеться пошук нових внутрішніх і зовнішніх ворогів. Він критично озивався про встановлення диктатури, яка, на його думку, дуже звужувала можливості людини задовольнити свої потяги.

З. Фрейд уважав, що маси здебільшого відсталі та недалекоглядні, їх поведінка підлегла потягам, а не розуму, вони не мають схильності до праці, їм властиво прагнути до вседозволеності та розбещеності. Тому влада повинна бути зосереджена в руках вузького кола людей культури, яким удалося добитися панування над власними потягами й які здатні схилитися до мас. Ця керівна еліта повинна бути незалежною від мас (організаційно та матеріально) та мати в своєму розпорядженні достатньо засобів для примусу людей до праці та порядку. Найважливіше завдання пануючої еліти З. Фрейд убачав у розвитку розумного

початку в людині (Я) та проведенні реформ із встановлення балансу між потягами (Воно) та заборонами культури. У цьому зв'язку він надав величезного потенціалу психоаналізу, який влада повинна була взяти на озброєння.

Психоаналітичний метод З. Фрейда підвів його до оригінальних філософських узагальнень. Культура (держава, право, мораль), на його думку, має подвійний характер: 1) тільки завдяки культурі людина змогла протистояти природі, своїм агресивним інстинктам і вижити; 2) культура є репресивною, примусовою; пригнічуючи потяги людини, вона робить її глибоко нещасною, особистість стає споконвічним ворогом культури. Виникає своєрідне порочне коло: культура, пригнічуючи вихідну від людей агресію, направляє її назад в їхню підсвідомість, звідки агресія в сублімованому вигляді повертається до культури як нові заборони. Відповідно, чим більше агресії в суспільстві, тим жорсткіше норми культури (зокрема політичний режим), і навпаки. Сама культура виступає головним фактором соціальних неврозів, тобто таких патологічних станів суспільства (наприклад, тоталітаризм), коли люди здатні погубити самих себе. У цьому аспекті сучасний світ представляється З. Фрейду як боротьба Ерота та Танатоса, результат якої невідомий. Так, З. Фрейд досить скептично оцінює шанси людства вижити в майбутніх війнах, хоча і виражає надію на перемогу здорового глузду. Основне завдання сучасності він убачав у тому, щоб послабити норми культури, зробити її більш терпимою до людини (насамперед в сфері сексуального життя), не наносячи при цьому істотних втрат самій культурі.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-10>

ПІЗНАВАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ

Настасяк Ірина Юріївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та філософії права

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Трансформаційні процеси, що властиві правопорядку, охоплюють і правову дійсність, зокрема сучасні правові системи світу. З-поміж основних тенденцій їхнього розвитку: зближення національних